

**Мовчан Роман Олександрович,**  
професор кафедри конституційного,  
міжнародного і кримінального права  
Донецького національного університету  
імені Василя Стуса,  
доктор юридичних наук, професор;  
**Бурда Петро Олексійович,**  
доктор філософії в галузі права

## **ЧАС ЯК КРИМІНОУТВОРЮЮЧА ОЗНАКА СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 114-2 КК**

Відповідно до ст. 114-2 Кримінального кодексу України (далі – КК) передбачене нею несанкціоноване поширення так званої «військово значущої інформації» визнається кримінально караним лише тоді, коли воно вчинене у чітко визначений у розглядуваній нормі час – в умовах воєнного або надзвичайного стану. Водночас варто зазначити, що чимало вітчизняних науковців висловлюють сумніви в оптимальності встановлених законодавцем часових рамок злочинності відповідного діяння. Заразом зауважу, що характерним є те, що якщо одна частина дослідників вважає такі рамки невинуватими широкими, то інша – навпаки, безпідставно вузькими (обмеженими).

Наприклад, С. Мірошніченко наполягає на тому, що закріплення у ст. 114-2 КК «умов надзвичайного стану» як альтернативної ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення видається алогічним. Свою думку юрист пояснює тим, що надзвичайний стан, на відміну від воєнного, вводиться при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру, а не у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності. Отже, висновок фахівець, криміналізація несанкціонованого поширення військово значущої інформації під час надзвичайного стану є невинуватим [1, с. 33].

Водночас вважаємо, що озвучена вустами згаданого дослідника позиція потребує істотного уточнення. Справді, надзвичайний стан може вводиться при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру, які, як і зазначав С. Мірошніченко, не пов'язані зі збройною агресією чи загрозою нападу, і, відповідно, не несуть небезпеку державній незалежності України, її територіальній цілісності. Тому вочевидь варто погодитись із тим, що за таких умов несанкціоноване поширення відповідної інформації навряд чи мало б визнаватися кримінально протиправним. Разом з тим необхідно пам'ятати, що, поруч із відміченими «надзвичайними ситуаціями техногенного або природного характеру», чинне законодавство передбачає і низку інших підстав запровадження надзвичайного стану,

ледь не кожна з яких більшою чи меншою мірою стосується основ національної безпеки України:

- здійснення масових терористичних актів, що супроводжуються загибеллю людей чи руйнуванням особливо важливих об'єктів життєзабезпечення;

- виникнення міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів, блокування або захоплення окремих особливо важливих об'єктів або місцевостей, що загрожує безпеці громадян і порушує нормальну діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

- виникнення масових безпорядків, що супроводжуються насильством над громадянами, обмежують їх права і свободи;

- спроби захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства;

- масового переходу державного кордону з території суміжних держав;

- необхідності відновлення конституційного правопорядку і діяльності органів державної влади (ч. 2 ст. 4 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану»).

Заразом варто пригадати, що як Конституція України, так і чинне інформаційне законодавство прямо вказують на можливість обмеження права на інформацію не лише в інтересах національної безпеки та територіальної цілісності, а й в інтересах громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням (ч. 3 ст. 34 Конституції України, ч. 2 ст. 6 Закону України «Про інформацію»), які (порушення яких) якраз таки і мають місце за наявності перерахованих вище подій, що виступають підставами для запровадження надзвичайного стану.

Але чи не найголовнішим, так би мовити, «емпіричним» («практичним») аргументом на користь доцільності збереження такої криміноутворювальної ознаки несанкціонованого поширення військово значущої інформації, як його вчинення «в умовах надзвичайного стану», є те, що в переддень широкомасштабного вторгнення ворога, 23 лютого 2022 р., як відповідь на прийняте 21 лютого 2022 р. рішення керівництва рф про визнання незалежності самопроголошених «лнр» і «днр» та введення на ТОТ Донецької та Луганської областей підрозділів ЗС рф, які були визнані продовженням політики рф щодо ескалації збройної агресії проти України, нав'язування сепаратизму, провокування міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів, масових безпорядків, що загрожує безпеці, життю і здоров'ю громадян, державному суверенітету, конституційному ладу та територіальній цілісності України, на території більшості областей України (крім Донецької та Луганської) Президентом України на 30 днів було введено саме надзвичайний стан.

Тож виникає логічне запитання: а хіба в таких умовах, коли ворог прямо готується до широкомасштабного вторгнення і майже всі розуміють неминучість його початку, не були небезпечними факти

поширення інформації про розташування, рух ЗСУ, переміщення товарів військового призначення та іншої описаної (або такої, яка мала б бути описана) у ст. 114-2 КК інформації? На нашу думку, негативна відповідь на поставлене питання є очевидною.

Зважаючи на викладені положення, виникає і вже питання дещо іншого стибу: як же бути в такій ситуації, коли окремі підстави запровадження надзвичайного стану по-різному впливають на доцільність встановлення кримінальної відповідальності за несанкціоноване поширення відповідних різновидів інформації?

На нашу думку, за таких умов у народних депутатів України не залишається іншого вибору, як брати до уваги таке диференційоване значення згаданих підстав і в ст. 114-2 КК (або її наступнику). Зокрема, таке врахування може бути забезпечено за рахунок доповнення розглядуваної норми приміткою подібного змісту: «Кримінальна відповідальність за передбачені цієї статтею дії не настає у випадку, коли підставою для запровадження надзвичайного стану було виникнення особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру (стихійного лиха, катастроф, особливо великих пожеж, застосування засобів ураження, пандемій, панзоотій тощо), що створюють загрозу життю і здоров'ю значних верств населення» (звичайно, це умовний варіант).

На сторінках опублікованої раніше праці один із автор цих рядків висував гіпотезу стосовно того, що ступінь суспільної небезпеки кожного з діянь, про які йдеться у статтях 111, 113, 114-1 та 114-2 КК, значно підвищується при їхньому вчиненні як в умовах воєнного стану, так і в період збройного конфлікту, особливо періоду (хоча однією із підстав його настання є саме введення воєнного стану) чи надзвичайного стану, а тому пропонував у всіх згаданих складах кожен з цих ознак визнати такою, що має кваліфікуюче значення [2, с. 20–21]. Водночас таку позицію варто дещо уточнити і звернути увагу на те, що майже всі згадані правові режими настають у чітко передбаченому законом порядку і на чітко визначений строк:

а) особливий період – з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій;

б) воєнний та надзвичайний стан – з моменту набрання чинності відповідними указами Президента України про їхнє введення й припиняються в момент їхнього скасування.

Такий стан речей дозволяє населенню бути належним чином проінформованим про настання відповідних фактів та час, протягом яких діють обмеження їхніх конституційних прав, яким у нашому

випадку є право на поширення описаної у ст. 114-2 КК інформації, а правозастосовним органам – чітко визначати часові межі дії розглядуваної кримінально-правової заборони.

Зовсім інша ситуація спостерігається при «збройному конфлікті», який відмічених вище і необхідних для криміналізації аналізованого діяння чітких правових індикаторів немає, адже може тривати і без прийняття будь-яких нормативних рішень та невизначений строк, через що, до речі, він є радше не часом, а саме обстановкою вчинення злочину. Зважаючи на це, варто висновувати, що обстановка збройного конфлікту не повинна визнаватися криміноутворювальною ознакою досліджуваного складу злочину. Якщо уповноважені суб'єкти уважатимуть, що ситуація, яка склалась в умовах того чи іншого збройного конфлікту, є настільки серйозною, що вимагає заборони несанкціонованого поширення військово значущої інформації, то вони мають послати чіткий нормативний сигнал про таку «серйозність» – тобто ухвалити рішення про запровадження воєнного (чи надзвичайного) стану або оголосити мобілізацію, що є свідченням того, що настав особливий період [3, с. 154].

Що ж до кримінально-правового значення «збройного конфлікту», то загалом необхідно підтримати позицію А. Вознюка, який зазначає, що обставини, які позначаються цим терміном (як і поняттям «бойова обстановка») мають застосовуватися в конструкціях інших складів кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки та проти встановленого порядку несення військової служби [4, с. 310–311]. Водночас вбачаємо доцільним зробити надважливе уточнення цієї доволі абстрактної («інші склади») тези вказівкою на те, що це мають бути лише ті склади, які не пов'язані з обмеженням конституційних прав людини і в яких описуються аргіогі незаконні дії (державна зрада, диверсія, непокора, опір тощо), а не поведінка, яка у «звичайних» умовах визнається правомірною, що й має місце у ст. 114-2 КК.

Здавалося б, що, враховуючи всі викладені положення, логічно виглядатиме пропозиція визнати криміноутворювальними ознаками досліджуваних складів злочинів вчинення відповідних діянь «в особливий період», «в умовах надзвичайного стану» (за винятком згаданих раніше виключень) та «в умовах воєнного стану». Водночас варто враховувати, що як народні депутати України (див. статті 402–405, 407–411 КК тощо), так і вітчизняні науковці (зокрема, С. Лихова [5, с. 30]) визнають підвищений, навіть порівняно з іншими обставинами (особливий період та надзвичайний стан), ступінь суспільної небезпеки діянь, які були вчинені саме в умовах воєнного стану. З урахуванням сказаного загалом неабияк імпонує позиція розробників проекту КК, котрі у відповідних потенційних нормах, які є «наступниками» ст. 114-2 КК (статті 9.2.3 та 9.2.4), «особливий період» визнали криміноутворювальною, тоді як «воєнний стан» –

кваліфікуючою ознакою (ознакою, що підвищує ступінь тяжкості злочину на один ступінь) цих складів (п. 3 ст. 9.2.1).

Водночас, концептуально погоджуючись із запропонованим Робочою групою з питань реформування кримінального права варіантом, все ж уважаємо, що він міг би бути частково удосконалений за рахунок:

а) по-перше, згадування у відповідних проєктованих приписах і про таку криміноутворювальну ознаку, як вчинення «в умовах надзвичайного стану» (з урахуванням згаданих раніше винятків);

б) по-друге, за прикладом способу, успішно апробованого в розд. XIX Особливої частини чинного КК, чіткої вказівки в них на те, що йдеться лише про той «особливий період», який не стосується умов «воєнного стану», адже, як ми пам'ятаємо, однією з підстав настання особливого періоду якраз таки і є введення воєнного стану в Україні чи окремих її місцевостях.

#### **Список використаних джерел**

1. Мірошниченко С. Ю. Воєнний стан в Україні: проблеми кримінально-правового регулювання і правозастосування. Часопис Київського інституту інтелектуальної власності та права. 2022. Вип. 1. С. 30–36.

2. Мовчан Р. О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми : монографія. Київ : Норма права, 2022. 241 с.

3. Бурда П. О. Кримінально-правова протидія несанкціонованому поширенню військово значущої інформації : дис. ... докт. Філософії : 81 «Право». Вінниця, 2025. 267 с.

4. Вознюк А. А. Воєнний або надзвичайний стан як обставина, що впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення або призначення покарання: актуальні питання вдосконалення кримінального законодавства. Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану : матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 43–54.

5. Лихова С. Я. Кримінальні правопорушення воєнного часу та шляхи вдосконалення кримінально-правових норм. Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія». Одеса, 9 грудня 2022 року. Укладачі : Є. Л. Стрельцов, В. П. Кедик. Відп. редактор Є. Л. Стрельцов. Одеса : ПРЦ НАПРн України, НУ «ОЮА». С. 28–30.